

Lublin, 10.05.2017 r.

Prof. dr hab. Andrzej Sękowski
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Katedra Psychologii Różnic Indywidualnych

Recenzja pracy doktorskiej Pani Anny Marii Nowak pt. *Ocena strefy najbliższego rozwoju u dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim przebywających w domach dziecka*

Oceniana praca doktorska dotyczy ważnego i interesującego zagadnienia z pogranicza psychologii rehabilitacji i psychologii społecznej. Jednocześnie sięga do obszaru zainteresowań psychologii różnic indywidualnych, ze względu na problematykę funkcjonowania intelektualnego i konsekwencji różnic w tym zakresie dla funkcjonowania w różnych sferach aktywności. Problematyka wychowania i wzrastania w domach dziecka jest aktualna i ważna. Jednym z trudnych do zbadania i „wrażliwych” aspektów funkcjonowania domów dziecka jest zagadnienie osiągnięć szkolnych, a także niepowodzeń szkolnych ich wychowanków. Zajęcie się zagadnieniem funkcjonowania dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w domach dziecka oceniam bardzo pozytywnie, gdyż jest aktualne, ważne i wymaga głębszej diagnozy i refleksji.

Przedstawiona do oceny dysertacja ma charakter teoretyczno – empiryczny, a jej struktura jest klasyczna i odpowiada przyjętym wymaganiom, jakie stawia się tego typu opracowaniom. Składa się ona sześciu rozdziałów, z których trzy pierwsze stanowią część teoretyczną, rozdział czwarty część metodologiczną, zaś piąty i szósty są prezentacją wyników badań własnych oraz próbą dyskusji na tle uzyskanych wyników badań oraz ich interpretacji.

W rozdziale pierwszym zaprezentowano charakterystykę funkcjonowania placówek opiekuńczo – wychowawczych ze szczególnym uwzględnieniem domów dziecka.

W stosunkowo mało obszernym rozdziale przedstawiono zagadnienia zapotrzebowania społecznego na istnienie placówek opiekuńczo-wychowawczych, charakterystykę rozwoju opieki nad dziećmi pozbawionymi troski rodzicielskiej. Scharakteryzowano specyfikę funkcjonowania domów dziecka, prezentując przykłady z innych krajów i inne interesujące informacje pozwalające na odniesienie związku struktury domów dziecka z potrzebami społecznymi. Istotnym ze względu na przyjęte cele pracy jest podrozdział prezentujący konsekwencje wynikające z przebywania w domach dziecka. Rozdział ten zakończony jest krótkim, ale istotnym podsumowaniem.

W rozdziale II przedstawiono zagadnienie rozwoju dziecka z niepełnosprawnością intelektualną. Autorka potrafiła tu dostrzec istotne aspekty funkcjonowania dziecka w różnych sferach, ze zwróceniem uwagi na kwestie istotne ze względu na podjęty temat. Zaprezentowano zarówno bardziej tradycyjne jak i bardziej nowoczesne podejście do zagadnienia niepełnosprawności intelektualnej. Zaprezentowano główne podejścia do tego zagadnienia. Autorka analizując różne stanowiska stara się odnieść do genezy i konsekwencji niepełnosprawności intelektualnej, zwracając jednak w moim przekonaniu szczególną uwagę na znaczenie środowiska dla funkcjonowania społecznego, poznawczego oraz motorycznego dziecka z niepełnosprawnością intelektualną. Autorka na bazie teorii psychologicznych stara się określić główne źródła trudności rozwoju dzieci z niepełnosprawnością intelektualną. Zwraca również w podrozdziale trzecim na znaczenie rehabilitacji, jako podstawowego czynnika wspomagania rozwoju tych dzieci.

Dobrze, iż Autorka pracy zwraca uwagę na znaczenie postaw wobec dzieci z niepełnosprawnością intelektualną i ich znaczenie dla ich funkcjonowania, a także dla procesu rehabilitacji. Interesująca byłaby tu refleksja dotycząca postaw personelu domów dziecka jak i rówieśników. Treść tego rozdziału świadczy o pogłębionym rozumieniu podjętego zagadnienia i uchwyceniu najbardziej istotnych jego aspektów. Dotyczy to również

krótkiego, ale wymownego w swojej treści podsumowania tego rozdziału wskazującego na główne inspiracje teoretyczne, do których Autorka sięga przy konstruowaniu planu badań własnych, a także interpretacji uzyskanych wyników. Bardzo pozytywnie oceniam tę część pracy.

W rozdziale trzecim przedstawiono zagadnienie oceny strefy najbliższego rozwoju u dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim przebywających w domach dziecka. Termin *sfer najbliższego rozwoju* jest istotny dla istoty podjętych w pracy badań i rozważań teoretycznych. Zwraca on uwagę na znaczenie otoczenia społecznego jak i na aspekt rozwojowy, tak istotny dla funkcjonowania dziecka w różnych sferach jak i dla efektywności procesu rehabilitacji. Pewne fragmenty tego rozdziału mogły się znaleźć w rozdziale czwartym zatytułowanym *Metodologia badań własnych*. Myślę tu zwłaszcza o pytaniach badawczych, hipotezach i ich uzasadnieniu. Nie ma to jednak zasadniczego znaczenia. Szczególnie istotne są tu ustalenia terminologiczne. Dotyczy to zwłaszcza najistotniejszych wymiarów, jakimi są *wykorzystany potencjał rozwojowy*, a także *niewykorzystany potencjał rozwojowy*. Autorka w sposób właściwy formułuje pytania badawcze, określa zmienne a w końcowej części tego rozdziału formułuje dwadzieścia sześć hipotez odnoszących się do postawionych wcześniej problemów badawczych uwzględniających omawiane i wymienione zmienne. Autorka uwzględniła tu poza wymienionymi zmiennymi, jakimi są wykorzystany i niewykorzystany potencjał rozwojowy, również długość okresu pobytu w domu dziecka oraz samoocenę. Chciałbym tu również podkreślić wartość autorskiego modelu teoretycznego powiązań między zmienną zależną (niewykorzystany potencjał rozwojowy) a zmienną niezależną (miejsce życia dziecka/długość okresu pobytu dziecka w domu dziecka, poziom samooceny, właściwości demograficzne). Zarówno pytania badawcze jak i hipotezy są sformułowane w sposób klarowny. Może dobrze

się stało, iż Autorka jakby szerzej uzasadniła postawione pytania niż hipotezy, bo przecież owe pytania wydają się być szczególnie istotne.

W rozdziale czwartym przedstawiono główne założenia metodologiczne pracy. Kolejno omówiono etap doboru badanych osób, etap badań pilotażowych, etap badań właściwych oraz etap analizy statystycznej. Do badań właściwych wybrano trzy grupy dzieci z niepełnosprawnością intelektualną: dzieci krótko przebywające w domu dziecka, dzieci dłużej przebywające w domu dziecka oraz dzieci mieszkające w domach rodzinnych. Autorka pracy przeprowadziła badania pilotażowe wśród 10 dzieci. Badania te pozwoliły na dokonanie korekty wykorzystanych narzędzi badawczych. Następnie zaprezentowano etap badań własnych.

W badaniach posłużono się metodą opracowaną w szkole L. Wygotskiego do pomiaru strefy najbliższego rozwoju, którą można nazwać eksperymentem klinicznym. Metoda została w pracy szczegółowo opisana i scharakteryzowana. Ponadto w badaniach zastosowano skalę samooceny przygotowaną na podstawie ankiety dotyczącej sytuacji młodzieży (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Instytut Socjologii, sekcja badań nad młodzieżą). Ponadto w badaniach zastosowano metryczkę zawierającą informacje o miejscu życia dziecka, długości pobytu dziecka z niepełnosprawnością intelektualną w domu dziecka.

Ostatnia część tego rozdziału zawiera charakterystykę badanych osób.

Rozdział 5 stanowi prezentację wyników badań własnych. Autorka formułuje w tym miejscu trzy główne pytania badawcze a także przedstawia główne wymiary, które następnie są przedmiotem analiz, a mianowicie: potencjał rozwojowy, wykorzystany potencjał rozwojowy, niewykorzystany potencjał rozwojowy, umiejętności poznawcze, umiejętności społeczne, umiejętności motoryczne.

W kolejnych częściach rozdziału 5 prezentowane są wyniki dotyczące wykorzystanego potencjału rozwojowego przez wszystkie badane dzieci, wykorzystanego

potencjału rozwojowego przez badane dzieci w trzech badanych strefach rozwoju, łączny niewykorzystany potencjał rozwojowy dzieci z niepełnosprawnością intelektualną przebywających w obydwu środowiskach, łączny niewykorzystany potencjał rozwojowy w trzech strefach najbliższego rozwoju dzieci z niepełnosprawnością intelektualną przebywających we wszystkich badanych środowiskach. Następnie zaprezentowano w sposób klarowny rozkład wyników dotyczących samooceny wszystkich dzieci z niepełnosprawnością intelektualną.

Kolejne analizy dotyczą różnic w całościowym niewykorzystanym potencjale rozwojowym dzieci przebywających w domu rodzinnym i domu dziecka. W ten sposób zaprezentowane są kolejne wyniki badań odnoszących się do postawionych pytań badawczych i roli wykorzystanego oraz niewykorzystanego potencjału rozwojowego dla poszczególnych stref rozwoju. Prezentując te wyniki autorka dokonuje weryfikacji przyjętych hipotez. Tylko niektóre z przyjętych hipotez zostały zweryfikowane pozytywnie. Sposób prezentacji wyników i weryfikacji hipotez wskazuje na rzetelność Autorki pracy, a także na właściwy kierunek wyjaśniania wyników. Dotyczy to zarówno hipotez pozytywnie zweryfikowanych jak i sfalsyfikowanych. Zaprezentowane tu wyniki wskazują między innymi na to, iż dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim mieszkające w domu dziecka mają niższy poziom wykorzystania potencjału rozwojowego w sterze rozwoju społecznego. Nieco zaskakujące są wyniki wskazujące na to, iż dzieci przebywające w domu dziecka mają wyższy poziom wykorzystania potencjału rozwojowego w strefie rozwoju motorycznego od dzieci przebywających w domu rodzinnym. Uzyskane wyniki nie stawiają w niekorzystnym świetle domów dziecka jako środowiska życia dzieci niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu lekkim. Kolejna grupa hipotez dotyczy porównania wyników dzieci przybywających w domu dziecka dłużej lub krócej.

Zaprezentowane tu wyniki wskazują między innymi na to, iż niewykorzystany potencjał rozwojowy jest istotnie wyższy u dzieci, które krótko przybywają w domu dziecka (s. 101).

Następnie omówione są badane zależności w doniesieniu do trzech badanych stref. Kolejne weryfikowane hipotezy dotyczą porównania całościowego wykorzystanego potencjału rozwojowego w zależności od długości okresu pobytu w domu dziecka. Uzyskane wyniki są interesujące i pozwalają na zweryfikowanie przyjętych hipotez.

Kolejne podrozdziały dotyczą analizy różnic w poziomie samooceny w zależności od środowiska życia oraz długości okresu pobytu w domu dziecka a także analizy różnic w zakresie niewykorzystanego potencjału rozwojowego w zależności od poziomu samooceny. Wśród zaprezentowanych wyników pragnę zwrócić uwagę na prawidłowość wskazującą na wyższe możliwości w zakresie przyswajania nowych kompetencji przez dzieci, które cechują się wyższym poziomem samooceny (s. 117). Przedstawiona analiza wyników odnosi się następnie do trzech badanych stref rozwojowych.

Kolejne wyniki dotyczą spójności dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim przebywających w domu dziecka i w domach rodzinnych. Uzyskane wyniki wskazują na to, iż dzieci z domów rodzinnych cechują się wyższą miarą spójności od dzieci z domów dziecka.

W kolejnej analizie wyników badań zastosowano analizę skupień, co pozwoliło na wyodrębnienie grupy dzieci nazwaną jako *dzieci z utrudnionym przebiegiem rozwoju*, drugą jako *dzieci rozwijające się w „cieplarnianych warunkach rodzinnych”*, trzecią grupę określoną jako *przewyciężającą trudności rozwojowe*. Uzyskane wyniki są interesujące i inspirujące.

W rozdziale 6 ocenianej dysertacji przedstawiono dyskusję wyników oraz wnioski z badań. Autorka pracy potrafiła wyróżnić najbardziej istotne wyniki badań własnych i sformułować wartościowe wnioski. Prezentując wnioski Autorka niekiedy jeszcze raz wraca

do postawionych hipotez, co pozwala na prowadzenie dyskusji z uzyskanymi wynikami w zestawieniu w dotychczasowymi badaniami w zakresie podjętej problematyki.

Uzyskane wyniki wskazują na to, iż pobyt w domu dziecka nie wpływa niekorzystnie na rozwój dzieci z niepełnosprawnością intelektualną. Środowisko domów dziecka wpływa korzystnie na rozwój dzieci. Najbardziej znaczące deficyty pojawiają się w pierwszym okresie pobytu w domu dziecka po czym dziecko wkracza na normalne tory rozwojowe. Samoocena dzieci przybywających w domu dziecka i w domu rodzinnym nie różni się istotnie. Środowisko domu rodzinnego sprzyja bardziej spójnemu rozwojowi dzieci. Najlepiej rozwiniętą strefą jest strefa motoryczna, a najsłabiej poznawcza. Wśród dzieci z domów dziecka długość okresu pobytu nie wpływa na poziom ich spójności rozwojowej.

W końcowej części pracy Autorka stara się sformułować wnioski pozwalające na odniesienie uzyskanych wyników do procesu polepszania funkcjonowania domów dziecka.

Pewnym mankamentem pracy jest brak wstępu. Ponadto w spisie tabel i rycin brakuje numerów stron.

Interesująca byłaby refleksja nad specyfiką funkcjonowania dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w innych placówkach zajmujących się opieką nad dziećmi np. w rodzinach zastępczych lub Wioskach Sierocych SOS.

Zamiennie używany jest termin *dziecko niepełnosprawne intelektualnie* oraz *dziecko z niepełnosprawnością intelektualną*.

Przedmiotem badań są strefy: poznawcza, społeczne i motoryczna. Dlaczego nie badano aspektu emocjonalnego? Czy istniałaby taka możliwość, gdyby Autorka kontynuowała podjęte badania?

Interesujące byłoby szersze ustosunkowanie się do faktu, iż wiele z postawionych hipotez zostało sfalsyfikowanych. Sam fakt, iż niektóre hipotezy nie zostały zweryfikowane pozytywnie dostarcza w moim przekonaniu ważnych informacji powalających na

zrewidowanie pewnych stereotypów i opinii dotyczących rozwoju dzieci z niepełnosprawnością intelektualną a także specyfiki funkcjonowania domów dziecka.

Autorka pracy mogła zwrócić w większym stopniu uwagę na problematykę postaw wobec osób niepełnosprawnych a zwłaszcza na postawy wobec osób z niepełnosprawnością intelektualną (np. s. 39).

Wśród walorów ocenianej pracy pragnę wymienić następujące:

- Dostrzeżenie istotnego zagadnienia, jakim jest strefa najbliższego rozwoju dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim w zależności od środowiska życia.
- Określenie rzeczywiście istotnych aspektów badanych zależności, odnosząc ich uzasadnienie do właściwych źródeł bibliograficznych.
- Umiejętność wykorzystania w ocenianej pracy dorobku psychologii rehabilitacji, psychologii rozwojowej i psychologii społecznej.
- Dostrzegam również wkład uzyskanych wyników i analiz do wiedzy z zakresu psychologii różnic indywidualnych, a zwłaszcza społecznych aspektów funkcjonowania intelektualnego dziecka.
- Właściwie postawione pytania badawcze a także hipotezy
- Zastosowanie właściwych metod badawczych a także statystycznych. Zastosowanie metody L. Wygotskiego będącą pewnego rodzaju eksperymentem klinicznym oceniam szczególnie wysoko.
- Interesująca jest analiza wyników badań własnych a także ich interpretacja.
- Wyodrębnienie dzięki zastosowaniu analizy ścieżek trzech grup dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim.
- Obiektywna charakterystyka środowiska życia jakim jest dom dziecka i jego wpływu na rozwój dzieci z niepełnosprawnością intelektualną.

Praca doktorska Pani mgr Anny Marii Nowak zatytułowana: *Ocena strefy najbliższego rozwoju u dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim przebywających w domach dziecka* odpowiada warunkom określonym w art. 31 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o tytule i stopniach naukowych (Dz. U. nr 65 poz. 595) i wnioskuję o dopuszczenie Autorki dysertacji do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Andrzej Słkowski